HILARY PUTNAM'S ARGUMENTS AGAINST RELATIVISM

Ștefan Viorel Ghenea, Assist. Prof., PhD, University of Craiova

Abstract : If someone claims that nothing is simply good, true and beautiful, but it is like that just for one person or from a point of view or another, it will be labeled as relativist. It is clear that our ideas and opinions are dependent on certain circumstances, but does this mean that we cannot find objective criteria for truth, rationality or morality? Most of us under the influence of common sense we tend to respond negatively. However the problem cannot be easily removed when it appears in the philosophical discourse. Currently relativistic philosophers' arguments are directed to the problem of realism and scientific rationality. In this paper I will trace some aspects of philosophical debate about relativism. I will start with an overview of it and by drawing several typologies. The main part of the paper will focus on the arguments made by the American philosopher Hilary Putnam against relativism, on some consequences of these and few critical remarks.

Keywords: Hilary Putnam, relativism, objectivism, skepticism, realism, internalism.

Introducere

Dacă cineva susţine că nimic nu este pur şi simplu bun, adevărat sau frumos, ci este aşa doar pentru cineva sau dintr-un punct sau altul de vedere, acesta va fi catalogat drept relativist. Este clar că ideile şi opiniile noastre sunt dependente de anumite circumstanţe, dar înseamnă oare aceasta că nu mai putem găsi criterii obiective pentru adevăr, raţionalitate sau moralitate? Cei mai mulţi dintre noi, sub influenţa simţului comun suntem tentaţi să răspundem negativ. Totuşi, problema nu poate fi uşor eliminată atunci când apare la nivelul discursului filosofic. Aici nu o mai putem respinge apelând la modul obişnuit de a vedea lucrurile. Relativismul ca şi poziţiile anti-realiste a căpătat o forţă extraordinară în dezbaterile filosofice ale ultimelor decenii, ceea ce nu înseamnă că problema nu poate fi la fel de veche ca filosofia însăşi. Diferenţa este că acum afectează aspecte pe care nu le viza în trecut. În prezent, argumentele filosofilor de orientare relativistă sunt îndreptate către problema realismului şi a raţionalităţii ştiinţifice. Vom încerca în cele ce urmează să urmărim câteva aspecte ale dezbaterilor filosofice pe care le întreţine relativismul. Vom începe printr-o prezentare generală a acestuia şi prin trasarea câtorva tipologii. Principala parte a lucrării se va focaliza pe argumentele construite de filosoful american Hilary Putnam împotriva relativismului, asupra unor consecinte ale acestora și observații critice.

Ce este relativismul?

Într-un sens foarte larg, relativismul despre o proprietate *P* este teza conform căreia enunţuri de genul „Entitatea *E* are proprietatea *P*" sunt greşit formulate, fiind preferate enunţuri de genul „*E* are *P* relativ la *S*", cu alte cuvinte relativismul cu privire la *P* susţine că *P* este o relaţie şi nu un predicat ce aparţine unui obiect. (Mcallister 2001, 405-407) Astfel, un obiect nu are în sine o anumită proprietate, ci aceasta este în funcţie de punctul de vedere al celui care afirmă ceva despre acel obiect sau proprietate. Acest *S* poate lua forma unor indivizi diferiţi, a unor culturi diferite sau a unor paradigme diferite. Cu alte cuvinte, relativismul neagă existenţa unor perspective absolute şi a unor puncte de vedere universale.

BDD-V641 © 2014 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 17:11:50 UTC)

Opiniile noastre sunt dependente de anumite contexte, ce ţin de propria persoană, de comunitatea din care facem parte sau de cultura căreia îi aparţinem. Ele nu au valabilitate universală, deoarece nu poate fi acceptată o perspectivă care transcende toate aceste contexte, în care opiniile şi judecăţile noastre să fie evaluate. În formele sale extreme, relativismul susţine că adevărul este relativ la contexte intelectuale, comunitare sau sociale. Adevărul depinde de anumite practici şi convenţii, care pot varia de la o societate la alta.

Andrei Marga identifică trei propoziţii de bază ale relativismului: 1. „Realitatea este relativă la cel ce o determină", 2. „Adevărul este relativ la cel ce îl stabileşte" şi 3. „Valorile sunt relative la cel ce le asumă". (Marga 2007, 20) În funcţie de aceste propoziţii, putem identifica şi principalele curente filosofice cărora li s-a opus, în timp, relativismul: obiectivismul, realismul şi universalismul. Obiectivismul susţine că putem identifica aspecte obiective ale lumii, purificate de orice subiectivitate, realismul, că putem stabili o corespondenţă univocă între cunoştinţele noastre şi obiectele la care se referă, iar universalismul, că există adevăruri şi valori a căror valabilitate transcende culturile. (Marga 2007, 19)

Pentru a înţelege mai bine semnificaţia relativismului, acesta trebuie delimitat atât de curente filosofice faţă de care se află în opoziţie (cum sunt cele trei amintite mai sus) cât şi de cele cu care ar putea fi confundat, (cum sunt pluralismul, subiectivismul, scepticismul, etc.). Disputa relativism-obiectivism este centrată în jurul unor interogaţii precum: există criterii ultime şi anistorice pentru a stabili ce este adevărat, raţional, bun şi drept? Care reguli de morală dispun de o obiectivitate, în sens tare? Obiectivistul şi relativistul răspund în mod diferit la aceste întrebări. [1] Obiectivistul este convins că există o matrice sau un cadru de referinţă permanent la care putem apela, în ultimă instanţă, pentru a determina natura raţionalităţii, a cunoaşterii sau a valorilor. Problema ar fi doar aceea de a identifica această matrice şi de a găsi cele mai puternice argumente de a susţine obiectivitatea ei. La polul opus, relativistul se dezice de la început de o astfel de căutare. El neagă pretenţiile obiectivistului, considerând că, în ultimă instanţă, toate aceste criterii de raţionalitate, adevăr sau justiţie, sunt dependente de anumite contexte şi de anumite scheme conceptuale. Nu putem accepta existenţa unui sistem unic de referinţă sau a unei matrice obiective pentru că, de fapt, există o multitudine de asemenea sisteme de referinţă, care variază de la o societate la alta, de la o cultură la alta şi chiar de la un individ la altul. Cu alte cuvinte, dacă obiectivistul crede că a găsit repere ferme, permanente, relativistul susţine că este vorba doar de repere condiţionate cultural, istoric etc. (Marga 2007, 32) Se pune în continuare problema, dacă opunându-se obiectivismului, relativismul nu cade cumva în subiectivism? În opinia lui Richard Bernstein acest lucru nu se întâmplă deoarece, deşi relativismul susţine dependenţa adevărului de individ sau de societatea căreia îi aparţine, nu susţine dependenţa acestuia de subiectivitate. De fapt, problema este mai nuanţată, în sensul că „un relativist nu are nevoie să fie subiectivist, iar un subiectivist nu e în mod necesar un relativist". (Bernstein 1983, 11; Marga 2007, 32) De exemplu Husserl, deşi, a fost subiectivist, în sensul că fenomenologia sa transcendentală este centrată pe intenţionalitate, s-a opus programatic relativismului, iar Rorty, deşi, este relativist, susţinând dependenţa opiniilor noastre de contextele culturale, se

[1] Pentru specificul opoziţiei relativism-obiectivism, vezi: Bernstein 1983, 8-11 şi Marga 2007, 31-32.

BDD-V641 © 2014 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 17:11:50 UTC)

opune subiectivismului deoarece caută instanţe de justificare situate în afara subiectivităţii. (Marga 2007, 32-33)

O altă concepţie, care trebuie distinsă de relativism, este scepticismul. Cele două concepţii au în comun ideea, că nu există un adevăr obiectiv, ultim şi universal valabil. Spre deosebire de scepticism, însă, care neagă însăşi existenţa adevărului şi posibilitatea cunoaşterii, relativismul susţine doar că adevărul este diferit de la o societate la alta sau de la un individ la altul. Relativismul nu este un scepticism, pentru că nu neagă existenţa adevărului şi posibilitatea cunoaşterii, ci doar le consideră relative, dependente de anumite contexte. (Marga 2007, 33)

Alte două întrebări se pot formula în legătură cu relativismul: „ce este relativ?" şi „relativ la ce?". La prima întrebare putem răspunde că adevărul, cunoaşterea, opiniile, raţionalitatea, valorile, legile etc. sunt relative, iar la cea de a doua că toate acestea pot fi relative la individ, la grupul din care face parte, la cultură, la societate etc. Diversitatea răspunsurilor la aceste întrebări sugerează varietatea tipurilor de relativism.

Tipuri de relativism

Înţelegerea adecvată a relativismului depinde şi de o delimitare a formelor acestuia. Există mai multe tipologii ale relativismului, mai mult sau mai puţin adecvate.[2] O clasificare interesantă este cea oferită de Ilkka Niiniluoto în *Critical Scientific Realism*. (Niiniluoto 2002, 227-252) Acesta, deşi recunoaşte existenţa unor forme variate de relativism, le grupează, in mod global, în ceea ce numeşte *relativism cognitiv* şi *relativism moral*. Fiecare dintre aceste forme reunesc câte o listă de categorii, care pot fi considerate relative, la care se adaugă o varietate de factori la care aceste categorii se pot raporta. Categoriile relative, numite global „cognitive", se grupează în felul următor: *ontologice* (obiecte, fapte, lume, realitate), *semantice* (adevăr, referinţă, semnificaţie), *epistemologice* (percepţie, opinie, justificare, cunoaştere, raţionalitate, progres), metodologice (inferenţă), iar cele morale includ: obiceiuri, valori, etică, legi, politică, religie. Factorii, faţă de care unele dintre aceste categorii pot fi relative, includ: persoane, grupuri, culturi, medii, limbaje, contexte conceptuale, teorii, paradigme, puncte de vedere, forme de viaţă, genuri, clase sociale, practici sociale, interese sociale, valori.[3]

[2] Pe lângă tipologiile pe care le vom analiza în continuare trebuie semnalată existenţa altor distincţii între diferite forme ale relativismului. Una dinte ele este cea dintre *relativismul individual*, care susţine dependenţa adevărului unei idei de cel care o emite şi cel *social*, conform căruia o idee este adevărată dacă este recunoscută de o întreagă comunitate. Alta este între *relativismul subiectiv*, conform căruia adevărul este dependent de o persoană sau de un subiect, *relativismul obiectiv*, care leagă adevărul de scopul persoanei care formulează o judecată şi cel *conceptual*, care consideră că adevărul este dependent de contextul conceptual în care este formulată o judecată. După Andrei Marga, aceste două distincţii nu sunt suficient de profunde pentru a oferi un înţeles adecvat relativismului, deoarece, important nu este dacă un subiect sau societatea întreagă decid ce este adevărat sau în ce context se stabileşte adevărul unei propoziţii, ci dacă adevărul transcende sau nu indivizii, grupurile şi contextele. (Marga 2007, 58)

[3] Deşi, în aparenţă, tipologia lui Ilkka Niiniluoto cuprinde doar două forme de relativism: cel cognitiv şi cel moral, în realitate, aceasta se dovedeşte a fi o adevărată matrice de descoperire a variatelor forme de relativism. Dacă o teză relativistă susţine că „x este relativ la y", tipologia de faţă ne oferă 20 de posibilităţi pentru x şi 15 pentru y. Deci, dacă am lua în considerare, cel puţin aceste valori ale lui x şi ale lui y (deşi, în mod evident, se mai pot identifica multe altele) am avea nici mai mult nici mai puţin de 300 de forme de relativism. (Niiniluoto 2002, 228-229)

BDD-V641 © 2014 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 17:11:50 UTC)

Un alt fel de tipologie a relativismului îi aparţine lui Andrei Marga, care identifică următoarele forme de relativism: istoric, cultural, social, cognitiv, moral, filosofic. (Marga 2007 59-93) Aceste forme nu sunt complet izolate, ci se întrepătrund, pe alocuri se completează reciproc sau chiar se suprapun, alteori se contrazic. De altfel, aceasta este imaginea acestui curent, nu tocmai unitar şi insuficient conturat, care este relativismul.

Relativismul se autorespinge

Hilary Putnam este unul dintre cei mai importanţi filosofi americani ai ultimelor decenii, care a aduc adus contribuţii semnificative în filosofia limbajului, filosofia minţii, filosofia ştiinţei dar a fost preocupat şi de probleme de etică, filosofie socială şi politică. El şi-a nuanţat în permanenţă poziţia faţă de cele mai importante curente filosofice contemporane cum sunt: realismul, pragmatismul, scepticismul şi nu în ultimul rând relativismul. Putnam ia o atitudine de opoziţie clară faţă de relativism. Intenţia sa este de a elibera traseul său filosofic de elemente relativiste. Este posibil să facă acest lucru tocmai pentru că filosofia sa, în special cea din a doua perioadă, ar putea fi bănuită de elemente relativiste.[4] Ne vom ocupa în continuare cîteva argumente ale lui Putnam împotriva relativismului. Deşi, în lucrările sale timpurii poate fi constatată o atitudine anti-relativistă, ne vom preocupa de argumentele sale explicite din *Reason, Truth and History*. Aici, Putnam defineşte relativismul în felul următor:

> „În forma lui naturală, relativismul susţine că orice persoană (sau într-o formulare sociologică modernă, orice cultură, iar uneori orice discurs) are propria perspectivă, propriile standarde şi presupoziţii şi că adevărul (cât şi justificarea) sunt relative la acestea. Unii ar descrie o asemenea concepţie spunând că 'X este adevărat relativ la acestea' este un adevăr absolut." (Putnam 2005, 158)

După cum constată şi Ionel Nariţa, Putnam înţelege relativismul în sensul lui Protagoras, drept teza care susţine că „pentru o propoziţie *p*, din propoziţia ,'Eu cred *p*' se poate infera *p* sau că ,Eu cred *p*' este o condiţie suficientă pentru *p*, aşa încât este suficient să cred *p* pentru ca credinţa în *p* să fie întemeiată sau, altfel spus, 'Orice credinţă este întemeiată'". (Nariţa 2005, XXVII-XXVIII)

Înţeles astfel, relativismul pare în mod evident problematic, în sensul că se autorespinge. De fapt, Putnam recunoaşte că inconsistenţa relativismului total este un truism printre filosofi. Dacă este consecvent, relativismul se autorespinge, pentru că „a *susţine* un punct de vedere simultan cu teza că nici un punct de vedere nu este mai justificat sau mai bun decât oricare altul, este contradictoriu *în mod evident*." (Putnam 2005,156) În consecinţă,

[4] Putnam este cunoscut prin dinamismul gândirii sale şi prin spiritul autocritic, el schimbându-şi nu o dată viziunea în timpul carierei sale filosofice. Unii autori (Gardiner 2000, 139; Boersema 2009, 257) sugerează că am avea doi Putnam „Putnam cel Vârstnic", înainte de 1976 şi „Putnam cel Tânăr", după 1976, la care ar putea fi adăugat şi un „Putnam şi mai tânăr", după 1990. În prima etapă Putnam este un apărător al externalismului şi susţine o poziţie funcţionalistă în filosofia mentalului. Vezi Putnam 1975a, 1975b. Începând cu Putnam 1978, începe o nouă etapă în gândirea sa prin critica teoriei adevărului corespondenţă şi a realismului metafizic şi prin conturarea „realismului internalist" susţinut, iniţial în Putnam 1981, apoi dezvoltat şi revizuit în Putnam 1986 şi Putnam 1990. Începînd cu Putnam 1994 şi continuînd cu Putnam 2000 şi 2004, observăm o nouă schimbare de direcţie (de data asta nu atât de radicală) către un realism natural sau direct. În orientarea către această ultimă formă de realism, numit şi „realism pragmatist", Putnam recunoaşte influenţa anumitor teorii ale percepţiei şi a filosofiei lui Wiliam James.

BDD-V641 © 2014 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 17:11:50 UTC)

punctul de vedere al relativismului care susţine că „Toate punctele de vedere sunt relative" este la rândul său relativ. Relativismul total este respins de propria teză, deci este auto-contradictoriu. Dacă relativismul este absolut, în sensul că adevărul este relativ la o persoană sau cultură, teza relativistă trebuie să fie şi ea relativă. Ea este adevărată doar pentru cultura sau persoana care a emis-o.

Ionel Nariţa consideră că se poate argumenta la această obiecţie a lui Putnam cu privire la relativism pe considerentul că relativitatea unei propoziţii nu presupune falsitatea ei. Relativitatea unei propoziţii este dată de raportarea ei la un evaluator, dar ea poate fi adevărată pentru oricine. De exemplu, propoziţia „Pentru oricine este aflat în Timişoara, Bucureşti este la Est" este adevărată pentru toţi evaluatorii, indiferent de locul în care se află, deoarece s-a precizat starea evaluatorului. O propoziţie este relativă faţă de un factor *x* atunci când valoarea ei de adevăr depinde de *x*, dar unul din factorii de care depinde valoarea de adevăr a unei propoziţii poate fi evaluatorul. Astfel, pe baza unei propoziţii care este relativă la evaluator precum „Toate propoziţiile sunt relative", se poate construi o propoziţie ca „pentru Protagoras, toate propoziţiile sunt relative" care are aceeaşi valoare de adevăr faţă de orice evaluator. (Nariţa 2005, XXX)

Putnam consideră că Platon este poate primul filosof care a utilizat argumentul auto-respingerii împotriva relativismului lui Protagoras. Platon îl acuză pe Protagoras de regresie la infinit. A spune X este acelaşi lucru cu a spune „Eu cred X". Spunând, de exemplu că „Zăpada este albă", spun că această propoziţie este adevărată pentru mine, că eu cred asta. În consecinţă, nicio rostire nu are acelaşi sens pentru mine şi pentru altcineva. Platon argumentează că dacă orice judecată X înseamnă „Eu cred X" atunci ar trebui să spunem „Eu cred că eu cred că zăpada este albă". Putem adăuga „eu cred" la infinit. Putnam recunoaşte că acest argument este slab, deoarece nu este obligatoriu să ajungem la regresie la infinit. Mai precis, este *posibil* ca şirul operatorilor „cred" să fie infinit dar nu este *obligatoriu*. Ne putem opri la ce nivel al credinţei dorim pentru a susţine o propoziţie. (Putnam 2005, 157) În opinia lui Ionel Nariţa, pentru a nu cădea în regresie, trebuie ca măcar în cazul propoziţiilor de credinţă de genul „Eu cred că cred că *p*" Protagoras trebuie să aibă dreptate. Dacă din propoziţia anterioară inferăm „Cred că *p*" regresia se stinge, în caz contrar, starea de credinţă descrisă de o infinitate de operatori de acest gen ar fi ireductibilă. (Nariţa 2005, XXX)

Relativismul ca sinucidere mentală

Putnam susţine că Wittgenstein are un argument împotriva relativismului care urmează tradiţia platoniciană a analizei relativismului.

> Argumentul constă în aceea că (1) relativismul nu poate, în cele din urmă, să confere înţeles distincţiei între *a avea dreptate* şi *a crede că ai dreptate*; (2) de aici rezultă că nu există deosebire, în cele din urmă, între a aserta şi a gândi, pe de o parte şi *a face zgomot* (sau *a produce imagini mentale*) pe de altă parte. (3) Dar asta înseamnă că (într-o asemenea concepţie) nu sunt o fiinţă *gânditoare*, ci doar un animal. (4) Susţinerea unui asemenea punct de vedere reprezintă un fel de sinucidere. (Putnam 2005, 159)[5]

[5] Numerele din paranteză sunt adăugate de noi.

BDD-V641 © 2014 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 17:11:50 UTC)

Putnam susţine că dacă nu se face distincţie între *a avea dreptate* şi *a crede că ai dreptate*, vorbirea devine o producţie de zgomote, iar gândirea o producţie de imagini mentale, toate în speranţa subiectivă de a avea dreptate. A nu mai distinge gândirea şi vorbirea de asemenea operaţii e echivalent cu a recunoaşte că eşti un simplu animal, că nu mai poţi gândi şi vorbi cu sens. Această situaţie este interpretată ca o sinucidere mentală, o eliminare a ceea ce este uman în noi: gândirea şi vorbirea cu sens. Consecinţa este că „un relativist consistent nu poate considera un vorbitor ca un cugetător". (Putnam 2005,162) În consecinţă, relativistul însuşi îşi neagă aceste calităţi specific umane. Ce filosof ar nega faptul că el este o persoană care vorbeşte sau gândeşte? Dacă argumentul său (preluat de la Wittgenstein) se dovedeşte a fi corect atunci „această concluzie nefericită va fi rezultatul relativismului". (Mosteller 2006, 81) Se pune problema dacă argumentul se susţine. Timothy Mosteller a identificat trei moduri în care relativismul ar putea replica argumentului. Primul este luat în calcul şi de Putnam. Relativiştii ar putea arăta că argumentul nu se susţine pentru că prima premisă este falsă. Acest lucru ar putea fi făcut prin împrumutarea ideii că „adevărul este o idealizare a acceptabilităţii raţionale". Relativistul ar putea susţine că „'X este adevărat' dacă „X este justificat pentru mine" *ar* fi înzestrat cu adevăr când îl observ, când raţionez asupra lui suficient de mult timp". Dar, conform lui Putnam, condiţionalii subiectivi de forma dacă eu aş… atunci aş…" pot fi interpretaţi diferit de către filosofi. (Putnam 2005, 160)

Putnam consideră că relativistul ar avea două căi prin care ar putea da sens condiţionalilor subiectivi. Mai întâi i-ar putea înţelege în maniera realismului metafizic. Asta ar însemna să recunoască o clasă de adevăruri absolute şi în felul acesta ar înceta să mai fie relativist. Apoi, ar putea înţelege condiţionalii subiectivi în manieră non-realistă sau intern-realistă. Realistul intern înţelege adevărul ca justificare idealizată. Poziţia aceasta este după Putnam obiectivă şi nu subiectivă, cel puţin nu subiectivă în sensul relativistului, pentru care *a avea dreptate* înseamnă *a crede că ai dreptate*. Realismul internalist respinge ideea de „corespondenţă cu o lume deja constituită", dar menţine noţiunea „*obiectivă* de acceptabilitate raţională". (Putnam 2005, 160) Dar scopul relativistului fiind acela de a *respinge* ideea unei corespondenţe obiective, el „nu poate înţelege adevărul în termeni de condiţii *obiective* de justificare". În consecinţă, tentativa de a folosi condiţionalii pentru a arăta că cineva poate face distincţie între a avea dreptate şi a crede că are dreptate (deci, de a respinge prima premisă) este sortită eşecului. (Putnam 2005, 161)

O altă cale de a respinge obiecţia lui Putnam prin negarea primei premise este folosită de Behan C. McCullagh, fără a apela la condiţionalii subiectivi. (McCullagh 1984, 329)[6] Relativistul ar putea argumenta că face distincţie între a avea dreptate şi a crede că are dreptate pentru că, pentru el a avea dreptate înseamnă a fi justificat de credinţele şi standardele de raţionalitate generală acceptată de cultura sa. Astfel, în interiorul unei comunităţi sau culturi *a avea dreptate* nu este acelaşi lucru cu *a crede că ai dreptate*. În consecinţă, argumentul lui Putnam nu se susţine. Nu discutăm aici valabilitatea acestei obiecţii.[7]

O a treia cale, pe care relativişti ar putea-o folosi pentru a arăta că fac distincţia între a avea dreptate şi a crede acest lucru, este de a oferi o variantă obiectivă de relativism. Conform

[6] Obiecţia este discutată în Mosteller 2006, 82.
[7] Pentru posibile răspunsuri ale lui Putnam la această obiecţie vezi Putnam 2005, 82-84.

BDD-V641 © 2014 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 17:11:50 UTC)

acestor variante, standardele relative ale unei comunităţi sunt independente de ceea ce oamenii cred. De exemplu, John Preston susţine că există aplicaţii ale standardelor obiective care sunt independente de opiniile membrilor comunităţii. „Odată acceptată, aplicarea standardelor este obiectivă şi nu mai depinde de ceea ce oamenii cred". (Preston 1992, 63; Mosteller 2006,85) Observăm deosebirea faţă de obiecţia lui McCullagh, care identifica pur şi simplu standardele cu ceea ce omenii gândesc.

Relativismul obiectiv susţinut de Preston este criticabil. Dacă standardele obiectivităţii sunt relative la o cultură, chiar dacă sunt independente de ceea ce gândesc membrii acelei culturi ele nu au relevanţă în afară. Vom încerca să ducem mai departe consecinţele acestei obiecţii. Putem foarte uşor imagina o cultură ale cărei standarde sunt diferite. Să presupunem că standardele acestei culturi consideră falsă ideea că există standarde obiective cu privire la o cultură. Ce se întâmplă atunci cu criteriul obiectivităţii? Mai mult, putem imagina o cultură conform căreia nu există standarde obiective şi, să zicem, că totul este permis. Comportamentele şi credinţele oamenilor se bazează cel mult pe obişnuinţe şi nu pe criterii obiective. Dacă în acea cultură este obiceiul de a crede orice, mai putem face diferenţa între *a crede* şi *a avea dreptate*? Un individ ar putea crede că are dreptate (pentru că îi este permis să creadă orice) indiferent dacă are sau nu dreptate, ceea ce este absurd. Este clar că, pentru a face această distincţie avem nevoie de obiectivitate, iar relativismul consecvent nu o admite.

Concluzii

Încercarea lui Putnam de a respinge relativismul se înscrie în programul său internalist. Pentru a da identitate acestui program, Putnam se delimitează de cele două doctrine filosofice care oferă în mod curent răspunsuri la problema realismului: realismul metafizic şi relativismul cultural. Cei care resping prima doctrină, de regulă, o asumă pe a doua. Pentru a nu se supune riscului de a fi asociat cu relativismul, Putnam se străduieşte să se delimiteze de acesta. Cu toate acestea, există critici care identifică anumite tensiuni relativiste în filosofia sa, în special în teza relativităţii conceptuale. Deşi argumentează că putem avea scheme conceptuale şi în felul acesta descrieri diferite asupra lumii, Putnam insistă că realitatea nu este o construcţie a minţii noastre. Lumea are la rândul său ceva de spus în cadrul descrierilor noastre, ceea ce le conferă un caracter obiectiv.

Bibliografie

Bernstein, Richard J. 1983. *Beyond Objectivism and Relativism: Science, Hermeneutics, and Praxis*. Philadelphia: University of Pensylvania Press.

Marga, Andrei. 2007. *Relativism and Its Consequences/Relativismul și consecințele sale*. Cluj-Napoca: Presa Universitară Clujeană.

Mcallister, James W. 2001. „Relativism". In *A Companion to the Philosophy of Science*, edited by W.H. Newton-Smith, 405-407. London: Blackwell.

McCullagh, C. Behnan. 1984. "The Intelligibility of Cognitive Relativism." *The Monist.* 67 (3):327-340.

Mosteller, Timothy. 2006. *Relativism in Contemporary American Philosophy*. London: Continuum.

BDD-V641 © 2014 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 17:11:50 UTC)

Nariţa, Ion. 2005. „Referire şi relativism” Introducere la *Raţiune adevăr şi istorie* de Hilary Putnam, XIII-XXXVIII. București: Editura Tehnică.
Niiniluoto, Ilkka. 2002. *Critical Scientific Realism*. New York: Oxford University Press
Preston, John. 1992. "On Some Objections to Relativism." *Ratio*.5 (1): 57-73.
Putnam, Hilary. 1975a. *Mathematics, matter and method.* Cambridge: Cambridge University Press,.
Putnam, Hilary. 1975b. *Mind, Language and Reality*. New York: Cambridge University Press.
Putnam, Hilary. 1978. *Meaning and the Moral Sciences*. London: Routledge and Kegan Paul.
Putnam, Hilary. 1981. *Reason Truth and History*. Cambridge: Cambridge University Press.
Putnam, Hilary. 1987. *The Many faces of Realism*. La Sale: Open Court.
Putnam, Hilary. 1990. *Realism with a Human Face.* Cambridge Mass. and London: Harvard University Press.
Putnam, Hilary. 1999. *The Threefold Cord: Mind Body and World*. New York: Columbia University Press .
Putnam, Hilary. 2000. *The Collapse of the Fact/Value Dichotomy and Other Essays,* Cambridge Mass.: Harvard University Press.
Putnam, Hilary. 2004. *Ethics without Ontology*. Cambridge Mass. and London: Harvard University Press.
Putnam, Hilary. 2005. *Raţiune, adevăr şi istorie*, trandusă de Ionel Narița. Bucureşti: Editura Tehnică.

BDD-V641 © 2014 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 17:11:50 UTC)